

ГОРАН НИКОЛИЋ

Институт за европске студије
Београд

ПРЕДРАГ ПЕТРОВИЋ

Институт друштвених наука
Београд

УДК 338(497.11)

Оригиналан научни рад

Примљен: 12.03.2018

Одобен: 18.04.2018

Страна: 493-510

ДИНАМИКА И КВАЛИТАТИВНЕ ПРОМЕНЕ СРПСКОГ ИЗВОЗА 2000-2017.

Сажетак: У раду смо анализирали промене факторске интензивности домаћег робног извоза кроз праћење удела индустријских производа интензивних људским капиталом у укупном робном извозу 2000-17. Потом смо пратили промене удела робних група на двоцифреном и четворцифреном нивоу HS класификације (International Trade Centre). Динамику робног извоза у последњих 17 година израчунавали смо користећи дискретну просечну стопу раста.

Од 2000, а посебно од 2012, унапређена је факторска интензивност робног извоза, али те промене нису у критичној мери побољшале структуру домаћег извоза и, самим тим, створиле услове за његов снажан дугорочан раст. Ниво квалитета српског робног извоза и даље знатно заостаје за земљама у ЕУ, а у нешто мањој мери и за већином земаља окружења.

Србија је 2000-17. бележила веома високе стопе раста укупног извоза (од чак 13,8% просечно годишње), али то је, пре свега, последица врло ниске базе. И поред тога, Србија има и даље веома мали извоз, један од најнижих у Европи, чак и ако се посматра у *per capita* изразу.

Евентуалном високом извозном расту би требало да претходи снажан раст инвестиција у наредним годинама. Неопходан је трансфер модерне технологије, посебно кроз стране директне инвестиције, и то компетитивним секторима (ауто-индустрија, индустрија електричних уређаја) како би се "проширила" извозна понуда.

Кључне речи: робни извоз, индустријски производи интензивних људским капиталом, факторска интензивност, стопа раста, робне групе, Србија, 2000-2017.

Питање одрживости платног биланса (још увек високих 5,7% у 2017), као и нето извоза као генератора привредног раста, је од кључног значаја за економију Србије. Извесно је да ће извоз, уз (фиксне) инвестиције, играти кључну улогу у будућем расту и развоју домаће привреде. Будући да његови умерени квалитативни помаци нису довољни, као императив намеће се значајно убрзање започетих позитивних структурних тенденција. Без динамизирања извоза, које не може бити одрживо без његовог структурног унап-

ређења као и без освајања нових технологија, које ће бити ослонац значајног пораста извоза на бази веће новододате вредности, Србија ће се наћи у зачараном кругу спорог раста, релативно високе задужености и са тим повезане монетарне ригидности и реалне ап्रेसијације курса (веће него што конвергенција БДП-а Србије онеме у ЕУ „дозвољава“).

Методологија

Јасно је да је основни услов за убрзавање раста робног извоза његово структурно унапређење. Да ли се тако нешто може очекивати покушаћемо да одговоримо анализирајући промене факторске интензивности домаћег извоза, потом декомпозицијом извоза на робне групе које саме по себи указују на његов потенцијал за квалитетивни и квантитативни помак, те израчунавањем динамике робног извоза у последњих 17 година и очекиваног средњорочног раста.

Прво смо детектовали квантитативне промене структуре домаћег извоза кроз промене његове факторске интензивности. Пратили смо промене удела индустријских производа интензивних људским капиталом, односно знањем и вештинама (*skill-intensive manufactures*) у укупном робном извозу од 2000. до 2017. Ниаме, квалитатет структуре домаћег извоза може се увидети ако га разврстамо на три категорије: на примарне производе, радно-интезивне индустријске производе и индустријске производе код којих доминира квалификовани рад и упоредимо добијене резултате са другим државама. У овом истраживању ми смо практично класификовали укупни робни извоз на две категорије, од којих је једна за ово истраживање посебно важна: производи интензивни квалификованим радом (тј. знањем и вештинама). Ово је урађено у складу са методологијом коју су развили Мауер (2001), те Mayer and Wood (2001, стр 9-10.). Постоји минимална разлика у нашем прорачуну и то због непотпуне доступности података. Наиме, ми узимамо у обзир углавном двоцифрене СМТК (SITC) категорије.¹ Ту су практично цео сектор 5: хемијски производи, не-електрични уређаји (одсеци: 71, 72, 73, 74), компјутери и канцеларијска опрема (75), комуникациона опрема (76), електричне машине (77), моторна возила (78), научни и контролни инструменти (87), фотографски апарати, оптика, сатови (88). У обзир су узете само три троцифрене СМТК категорије (785,786,792), које нам служе за кориговање удела одсека 78 и 79. То смо урадили имајући у виду донекле балансирајуће, а у сваком случају скоро занемариво, учешће осталих категорија СМТК.² Наравно, ограничење сваке класифи-

¹ Од СМТК сектора и одсека 5, 61-67, 69, 7, 8 још су додељени примарном, а не индустријском извозу: фосфорни пент-оксид и фосфорне киселине (522.24), алуминијум хидроксид (522.56), радиоактивни материјал (524), бисери и драго камење, осим дијаманата (667 осим 667.29).

² SITC (Revision 4) detailed classification: UN Publication, „Standard International Trade Classification (Revision 4)”, Department of Economic and Social Affairs, Statistics Division, UN, Statistical Papers Series M No. 34/Rev. 4, 2006. pp. X-XIII, 2-178. Retrieved from: <http://unstats.un.org/unsd/trade/sitc%20rev%204%20final.pdf>.

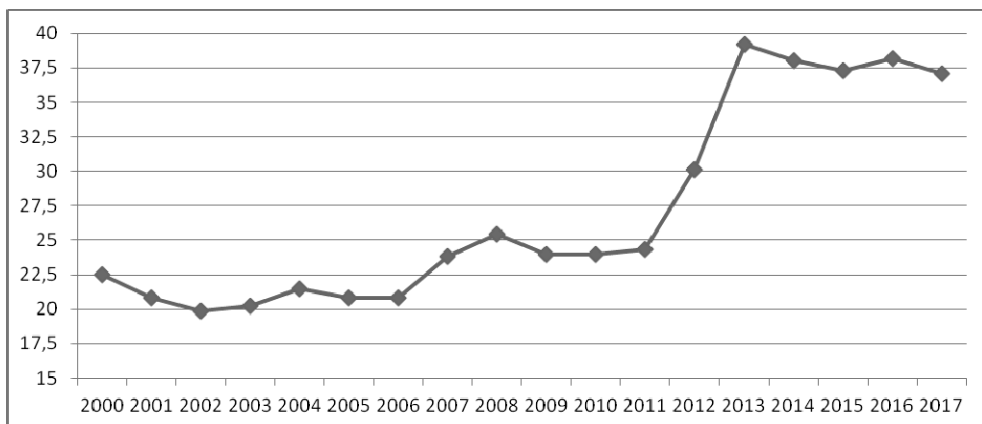
кације извозних производа у складу са интензивности коришћења знања и вештина у његовој производњи је унутрашња хетерогеност статистички дефинисаних категорија. Свака извозна групација (сектор, одсек, делатност) садржи мноштво роба (финалних и интермедијарних) и многе фазе производње широког спектра интензитета вештина, које су све више разнолике међу земљама.

На основу ове класификације утврдили смо удео појединих групација у робном извозу Србије, као и у земљама региона. Ово је важно јер учешће 'skill-intensive' производа, у великој мери опредељују сумарни квалитет структуре извоза дате земље. Једноставно речено: веће учешће датих групација указује на квалитетнију структуру извоза дате земље. Основни циљ је да се на основу промена удела ове групе производа оцени евентуално квалитативно унапређење структуре домаћег робног извоза.

У следећем делу текста смо анализирали промене удела робних група на двоцифреном и четворцифреном нивоу HS (Harmonized Commodity Description and Coding Systems; International Trade Centre). Динамику робног извоза у последњих 17 година, као и за под-периоде (посебно 2000-08), израчунавали смо користећи дискретну просечну стопу раста (у еврима).

Резултат: Значајни квалитативни помаци 2012-13.

Ако посматрамо факторску, односно технолошку, интензивност домаћег робног извоза позитиван је благ, а потом и веома снажан, раст удела 'skill-intensive' производа (закључно са 2013.), групације која опредељује сумарни квалитет структуре извоза (истовремено, присутан је тренд пада учешћа ресурсно интензивних производа). 'Skill-intensive' производи би се могли 'означити' као производи интензивини квалификованих радом, односно релативно софистицираним знањем и вештинама.

Графикон 1: *Раст учешћа 'skill-intensive manufactures' (знањем и вештином интензивних производа) у укупном извозу Србије 2000-17.*

Израчунато на основу података РЗС.

На графикону 1 и табели 1 може се видети да се удео ‘skill-intensive’ производа повећао у периоду 2000-2017, и то након 2006, а посебно током 2012 и 2013. Генерално, Србија је забележила значајан раст удела ове групе производа у укупном извозу (изненадни раст 2003. је последица снажног раста сектора 79 што је узроковано “проблематичним” укључивањем ремонта авиона и бродова). Стагнација, и благ пад након 2013. последица је, пре свега, пада извоза аутомобила, те повећања извоза метала од 2016 (чији је пад удела након 2011. такође заслужан за снажно повећање удела ‘skill-intensive’ групације).

Табела 1: Тенденција удела ‘skill-intensive manufactures’ (знањем и вештином интензивних производа) у робном извозу Србије 2000-17.

% укупног извоза/година	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
‘skill-intensive manufactures’	22,5	20,8	19,9	20,2	21,5	20,8	20,8	23,8	25,4
% укупног извоза/година	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
‘skill-intensive manufactures’	24,0	24,0	24,3	30,1	39,2	38,0	37,3	38,2	37,1

Израчунато на основу података РЗС.

Од 2000. до 2012. већина земаља Балкана, такође, бележи раст ‘skill-intensive’ производа у укупном извозу (Николић, 2013, пп. 128-130). Румунија је имала најбоље резултате, док је нпр. БиХ имала стагнантну извозну структуру. Снажан прогрес у Турској је био евидентан у првих седам година последње деценије. Позиција Србије међу овим земљама је просечна у 2012, док је прогрес током 2013. ставио Србију у нешто повољнији статус. Земље западне Европе, односно ЕУ 27, остваривале су много боље резултате са близу 59,4% просечног удела ове групације 2009-11. (Николић, 2013, пп. 7-24). Оно што је за Србију битно то је снажан помак са доласком неколико већих страних компанија, повезаних са производњом возила, машина, електричним апарата и компоненти. Сличан напредак остварила је и Бугарска, која је по уделу ове групе производа престигла Србију 2017. Одређен скроман помак, мада са веома ниске позиције постигле су и БиХ и Црна Гора. Словенија је већ 2000. имала снажан удео ове групе производа и 2012. (и 2017) се прилично приближила по том показатељу ЕУ (Николић, 2013, пп. 128-130).

Табела 2: Тенденције учешћа ‘skill-intensive manufactures’ (знањем и вештином интензивних производа) у укупном извозу изабраних земаља региона 2000-17.

	2000	2003	2007	2008	2011	2012	2017
Србија	22,5	20,2	23,8	25,4	24,3	28,2	37,1
Румунија	21,8	23,6	36,3	38,9	45,9	45,1	-
БиХ	-	20,3	18,6	19,7	17,7	18,4	22,7
Црна Гора	-	-	7,6	9,7	11,1	11,3	13,3
Бугарска	21,8	22,3	23,3	24,2	25,7	25,3	42,0
Словенија	48,3	51,0	54,4	54,5	53,8	55,0	57,1

Извори: Николић (2013, пп. 7-24); прорачуни аутора за 2017. на основу података: БиХ: http://www.bhas.ba/saopstenja/2018/ETR_01_2017_12_0_HR.pdf

ЦГ: <https://www.monstat.org/userfiles/file/spoljna%20trgovina/2017/12/Spoljnotrgovinska%20robnna%20razmjena%20Crne%20Gore%20jan-dec%202017.pdf>

Бугарска: http://ftrade.nsi.bg/portal/page?_pageid=34,36824&_dad=portal&_schema=PORTAL

Словенија: http://pxweb.stat.si/sistat/MainTable/tbl_2401734

Србија: <http://www.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/02/75/54/st13012018.pdf>

Неко би могао стећи утисак о снажном напретку Србије на плану извозних перформанси. Међутим, тај закључак само делимично стоји. Наиме, рапидно унапређење извозне структуре 2012-2013. добрим делом је последица почетка производње аутомобила ФИАТ-а (FAS), који је због врло ниског обима укупног извоза драматично променио извозну структуру домаће привреде, док је и знатан пад извоза производа од челика такође дао допринос расту удела ресурсно интензивних производа и самим тим паду удела 'skill-intensive manufactures' (сличан, али обрнут, случај био је нпр. 2006. или 2007. када је US Steel због високог удела у извозу који је класификован као ниско технолошки интензиван 'обарао' квалитет домаћег робног извоза). Индикативно је да је током 2013. српски извоз повећан за 2252 милиона евра, од чега је раст извоза аутомобила 1160 милиона евра, што је 51,5% укупно оствареног пораста извоза.

У сваком случају, тек би снажан потенцијални раст домаћег извоза који би га у *per capita* изразу или као удео у БДП довео на ниво приближан земљама региона, могао да буде неопходна основа за праћење унапређења квалитета извоза. Наиме, ако би структура и тада остала слична данашњој могли би говорити о снажном квалитативном помаку. Овако, са јако ниским апсолутним нивоом извоза (нпр. бугарски робни извоз је за 78% виши од нашег 2017, а румунски четири пута) релативно је лако направити одређене помаке.

Иначе, у анализи Basu & Das (2011) помоћу непараметарске методологије анализиран је утицај нивоа технолошке интензивности (као и радно квалификационе интензивности) извоза на ниво БДП по становнику (додатне контролне варијабле институционални оквир и квалитет људског капитала у земљама у развоју). Један од циљева је да се испита улога технолошке структуре извоза ради разумевања различитих нивоа економских перформанси посматраних земаља. Постоји позитивна сигнификантна веза између раста радних квалификација и технолошке структуре извоза са повећањем БДП *per capita* (уз контролисање утицаја других варијабли). Обрађено је 88 земаља у развоју у периоду од 1995 до 2007. Рад подржава став да су земље са вишим квалитетом структуре извоза, заједно са бољим институционалним оквиром и људски капиталом у бољој позицији да користе користи од трговинске интеграције. Емпиријски докази указују на то да ефикасна подршка секторима извоза, који имају конкурентне предности, односно могућност да унапреде технолошку структуру, од кључног значаја.

Квалитативна анализа домаћег робног извоза на нивоу робних група

Увид у најважније производе у робном извозу Србије такође указује на структурне проблеме са којима се суочава наша економија. Наиме, гро извоза

Србије чине сировине, односно примарни и ресурсни производи, док је удео производа са вишом додатом вредношћу релативно посматрано скроман. Дакле, доминантан део извоза Србије, и поред побољшања у претходним годинама чине прехранбени и аграрни производи, заједно са основним металима (челик, алуминијум, бакар), неметалима, предивама и тканинама, гумама. Најквалитетнији део извоза: машине и транспортни уређаји и хемијски производи још увек имају, компаративно гледано, низак удео у робном извозу наше земље.

Табела 3: *Водеће робне групе (HS digit II) у извозу Србије 2006 и 2017 (са уделом од преко 1%)*

<i>Робне група на 2-цифреном нивоу HS:</i>	<i>2006 (%)</i>	<i>2017 (%)</i>
Електрична и електронска опрема	4.3	12.6
Возила (осим железничких и трамваја)	1.3	8.3
Машине, нуклеарни реактори, котлови, итд	4.8	6.7
Пластика и производи од ње	5.9	4.9
Гума и производи од ње	4.3	4.7
Гвожђе и челик	14.1	4.4
Воће, језграсто воће, агрум, диње	3.1	3.9
Бакар и производи од бакра	6.7	3.4
Намештај, расвета, монтажне зграде	1.9	3.1
Производи од гвожђа и челика	2.9	2.8
Одевни производи, прибор за штрикање..	2.3	2.7
Минерална горива, уља, дестилац. произ..	3.5	2.5
Папир и картон, пр. од целулозе и папира	2.1	2.5
Житарице	3.0	2.2
Алуминијум и производи од њега	4.2	2.2
Робе нигде непоменуте	0.0	2.1
Обућа, доколенице, њихови делови	2.5	2.0
Дуван	0.2	1.7
Дрво и производи од дрвета, дрвени угаљ	2.0	1.7
Фармацеутски производи	2.0	1.6
Органске хемикалије	2.5	1.3
Одевни предмети и прибор	2.6	1.2
Пића, алкохоли и сирће	1.7	1.2
Животињске, биљне масти и уља...	0.6	1.1
Остаци из прехр. индустрије; припр. сточна храна	0.4	1.0
Разни јестиви препарати	1.0	1.0
Производи од житарица, брашна, скроба или млека	1.1	0.8
Производи од поврћа, воћа, ораха	1.2	0.7
Шећер и производи од шећера	2.6	0.6
Керамички производи	1.3	0.5

Извор:

https://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx?nvpm=1|688|||TOTAL||2|1|1|2|1|1|1|1

Три тренутно водеће робне групе на двоцифреном нивоу ХС класификације главне извозне базе података Међународног трговинског центра (Harmon

nized Commodity Description and Coding Systems; International Trade Centre) су снажно повећале своје учешће 2017. у односу на 2006. Наиме, електрична и електронска опрема има три пута већи удео у робном извозу земље, путничка возила чак шест пута, док је раста извоза машина и котлова умерен али значајан, посебно у апсолутном износу. С друге стране, производи од челика (за три пута) и бакра и алуминијума (за по два пута) су значајно смањили свој удео у домаћем извозу у периоду 2006-17. Пад удела пластичних производа био је благ, као и житарица (за разлику од одевних предмета и прибора, чије се учешће више него преполовило), док су од робних група са већим учешћем у извозу раст остварили намештај (са деловима) и дувански производи.

Последњих година у извозу Србије робна група са највећим уделом јесте електрична и електронска опрема, што је последица доласка великог броја компонентаншких компанија средње величине из Западне Европе (нпр. приватизација Севера у Суботици), које углавном имају сигурна тржишта преко матичних фирми. Следе путничка возила, што је последица очекиваног снажног пораста извоза ФАС-а, који је драстично успорио након 2013, али и даље остао највећи домаћи извозник. Сличан случај је и са робном група коју чине пре свега машине и котлови, коју добри делом чине компоненташи, који снабдевају стране компаније у домицилним земљама.

Производи од челика су посебно 2008. имали висок извоз (преко милијарду евра), да би са одласком US Steela, почетком 2012, снажно опао извоз ове робне групе. Са доласком кинеског партнера опет је почео снажан раст извоза ових производа који су сада у врху домаћег извоза.

Пластични производи већ деценијама имају значајан удео у нашем извозу (Петрохемија 'вуче' добар део овог извоза), али се ради о робама нижег степене обраде. Нове пнеуматске гуме су захваљујући и доласку страних инвеститора (Мишелин) снажан ослонац српског извоза на западна тржишта.

Житарице углавном чине значајан део домаћег извоза, (пре свега кукуруз, који се добрим делом реекспортује преко Румуније у земље Залива), док се слично може рећи и за воће, изнад свега малине. Битна ставка аграрног извоза био је и шећер, што је последица повлашћене цене на тржишту ЕУ, али се његов релативни значај знатно смањио (преко четири пута) у односу на 2006. Обојени метали, односно бакарне катодe и алуминијумски производи чине стандардно знатан део домаћег извоза, што је у случају бакра последица добре коњунктуре (висока берзанска цена последњих година), док је код алуминијума то последица и успешне приватизације (Impol Seval). Извоз намештаја расте, мада је и даље испод могућности земље, а сличан случај је и са одевним предметима и обућом, што је повезано са доласком углавном италијанских фирми (попут Бенетона и Калцедоније). Расте и извоз производа од дрвета и производа од целулозе и папира. Фармацеутски производи су стандардно заступљени са близу 2% укупног извоза, што је легат развијене фармацеутске индустрије, која је ојачана доласком Штаде која је преузела Хемофарм.

Ако се анализира виши ниво дезагрегације (HS 4 digit), поред путничких аутомобила видљиво је да су водеће робне групе у извозу Србије 2017. биле:

моторна возила, каблови, гуме, електромотори и генератори, смзнуто воће, равно ваљани производи од гвожђа или нелегираног челика, бакарне, рафиниране и легуре бакра, кукуруз, седишта и други делови за возила, лекови, хулахопке, цигарете, нафтни деривати, цеви и црева, пумпе за течности, намештај и делови од њих.

Табела 4: *Водеће робне групе (HS digit IV) у извозу Србије 2017.*
(са уделом од преко 1%)

Робне група на 4-цифреном нивоу HS:	млн. евра	%
Моторна возила	937108	6.2
Изолована жица (или емајлирана или анодизирана жицу), кабал "са коаксијалним каблом"	831708	5.5
Нове пнеуматске гуме	547662	3.6
Електромотори и генератори (искључујући генераторе)	342131	2.3
Воће и ораси, необрађени или кувани паром	340428	2.3
Равно ваљани производи од гвожђа или нелегираног челика (ширине > 600 мм, топло ваљани, не платирани)	337748	2.2
Бакарне, рафиниране и легуре бакра, необрађене	311040	2.1
Роба која на другом месту није наведена	309088	2.1
Кукуруз	268680	1.8
Седишта и њихови делови	257740	1.7
Гаће, чарапе, чарапе и остале чарапе	236045	1.6
Лекови који се састоје од мешаних или непомичних производа за терапеутску употребу	228564	1.5
Цигаре, цигарете, цигарилоси и цигарете од дувана или замене за дукан	210631	1.4
Нафта и уља добијена од битуминозних минерала (осим сирових)	201584	1.3
Папир, картон, целулозна вата и траке од целулозних влакана	201146	1.3
Делови за употребу искључиво (или претежно) са електричним моторима и генераторима	190686	1.3
Делови и прибор за тракторе, моторна возила за превоз десет или више особа	186644	1.2
Цеви, црева и њихови делови (нпр. спојеви од пластике)	179152	1.2
Пумпе за течности	161259	1.1
Намештај и делови од њих	150963	1.0

Извор:

https://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx?nvpm=1|688||TOTAL||4|1|1|2|2|1|1|1|1

Сумарно посматрано, српски извоз је тро-петински сачињен од три велике групе производа: возила-машина-електричне опреме (27%), хране (која с безалкохолним пићима и дуканом чини петину извоза земље), те метала и металних производа (око 14%). Ако се на то дода одећа и обућа (6%), те производи од гуме и пластике (преко 8%) долазимо до скоро четири-петине укупног робног извоза. Додатних око 7% извоза чини намештај, дрво и папир-плутакартон. Лекови и остали фармацеутски производи чине још око 2%, те нешто више од тога нафтни деривати и мазива (претежно извоз НИС-а). Све укупно то око 90% домаћег извоза. Оно што је интересантно да прву највећу извозну

групу производа углавном остварују компаније са страним власништвом, често произвођачи делова за матичне компаније. Храна, односно производи прехранбене индустрије и аграра, као наша компаративна предност, су углавном извоз домаћих компанија, док ће извоз метала, после очекиване приватизације РТБ Бора и услед доласка страних власника у две ваљаонице у Севојну, те Кинеза у Смедерево бити у ‘страним рукама’. Извоз текстилних производа добрим делом остварују италијанске компаније, извоз лекова немачке, док НИС генерише гро извоза мазива и нафтних деривата. За извоз дувана углавном је заслужно неколико на почетку транзиције пристиглих страних фирми, а сличан случај је и са пнеуматским гумама (Мишелин, односно Тигар).

И то који су највећи извозници указује на доминацију ових роба у домаћем извозу. Наиме, на првом месту је Фиат Chrysler аутомобили Србија, са око 1/15 домаћег извоза. Следи ХБИС група Србија (смедеревска железара) и Тигар Tyres чији збирни извоз је сличан првопласираном ‘Фиату’. НИС чини нешто више од 2% домаћег извоза, а нешто мањи удео имају Tetra Pak, ‘Robert Bosch’ (који се бави трговином), Петрохемија. Врло сличан палсман на страним тржиштима постиже и Леони (Прокупље), произвођач пумпи Grundfos (Инђија), Yuga корпорација (Рача), Горење, који се сви баве производњом електричних уређаја или компоненти; док значајан извоз постижу и: Хемофарм, РТБ Бор, Victoria Група и Yugoimport СДПР (сви између 1% и 1,5% домаћег робног извоза). Нешто испод тог износа су изузетно успешни извозне фирме као што су Алфа Плам (Врање), Henkel или Delphi packard.³

Динамика раста домаћег извоза

Са извозом који је у *per capita* изразу вишеструко мањим од већине земаља региона, извозна слика остаје суморна. Наиме, робни извоз износио је 2017. тек 15 милијарди евра (и поред солидног раста од 12% у тој години⁴) што је један од најнижих износа на старом континенту (нпр. Словенија, са три по

³ Министарство финансија Републике Србије, 2018. Текућа макроекономска кретања (6.2.2018). <file:///D:/0000%202018/tekuca%20makroekonomska%20kretanja%20januar%202018.pdf>

Министарство финансија Републике Србије, 2018. Текућа макроекономска кретања (9.3.2018). www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/tabele/2018%20februar/Tekuca%20makroekonomska%20kretanja.pdf

⁴ Робни увоз, који је током 2017. порастао за 12% у еврима, је покривен извозом са 77,5%. Максимални десезонирани индекс раста извоза био је остварен у септембру 2017. (15,5% већи од просека претходне године), да би током четвртог тромесечја опадао те вредност тренда у децембру била је за 11% већа од просека претходне године. Ипак, на почетку 2018. назире се опоравак: после пада од по око 1% у новембру и децембру, десезонирани индекс извоза је у јануару повећан за 8,5% (док међугодишњи пораст робног извоза износи импресивних 21,6%). Извоз прерађивачке индустрије у 2017. је порастао за 13,6%, (прираст од чак 1645 милиона евра). Пет области са највећом вредношћу извоза су: производња моторних возила и проколица, прехранбена индустрија, производња основних метала, производња електричне опреме и производња производа од гуме и пластике (то је грубо половина извоза или 54% извоза прерађивачке индустрије која чини преко 9/10 домаћег извоза).

МАКРОЕКОНОМСКЕ АНАЛИЗЕ И ТРЕНДОВИ, фебруар 2018. (бр. 277).

МАКРОЕКОНОМСКЕ АНАЛИЗЕ И ТРЕНДОВИ, март 2018. (бр. 278).

пута мањом популацијом, скоро да има двоструко већи робни извоз, Мађарска шест и по пута, Словачка скоро пет пута, а Чешка преко десет пута⁵.

Табела 5: Робни извоз по становнику (у еврима) изабраних земаља 2017.

Земље:	извоз пц
Србија	2150
Македонија	2439
Бугарска	3814
БиХ	1821
Словенија	13714
Хрватска	3290
Румунија	3212
Црна Гора	598
Грчка	2682
Чешка	15185
Словачка	13602
Мађарска	10055

Извор: РЗС и друге официјелне статистике.

Извоз Србије по становнику, од 2,150 евра у 2017, је један од најнижих од свих земаља у транзицији (нпр. робни извоз Чешке износи 15,185 евра пц; Мађарске 10,055 евра пц, Словачке 13602 евра пц, Румуније 3,212, Хрватске 3,290 евра. Чак је извоз по становнику Македоније већи од нашег (2,439 евра пц), нешто смо испред БиХ (1821), док је на зачељу Црна Гора са тек 598 евра пц.

Табела 6: Просечне дискретне стопе раста и кумулативни раст робног извоза Србије у периоду 2000-17 (и под-периодима: 2000-08, 2008-17, 2014-17)

период:	стопе раста	кумулативни раст
2000-2017.	13.8	9.0
2000-2008.	20.4	4.4
2008-2017.	8.2	2.0
2014-2017.	10.5	1.3

Израчунато на основу података РЗС.

На жалост, ово је 'стање ствари' и поред тога што је Србија 2000-17. бележила веома високе стопе раста укупног извоза (од чак 13,8% просечно годишње; посебно висок просечан годишњи раст извоз био је од 2000. до 2008: 20,4%, у еврима). Међутим, значајан раст извоза био је, пре свега, последица врло ниске базе (услед економског слома 1990-их). Наравно, позитиван допринос дао је преференцијални третман на тржишту ЕУ, ефектуирање зоне слободне трговине у региону, делимични учинци реструктурирања домаће привреде, као и ефекат структурног унапређења извоза.

⁵ https://www.indexmundi.com/hungary/economy_profile.html
https://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/products/informationmessages/inf_sprava_detail/
<https://www.czso.cz/csu/czso/ari/external-trade-december-2017>

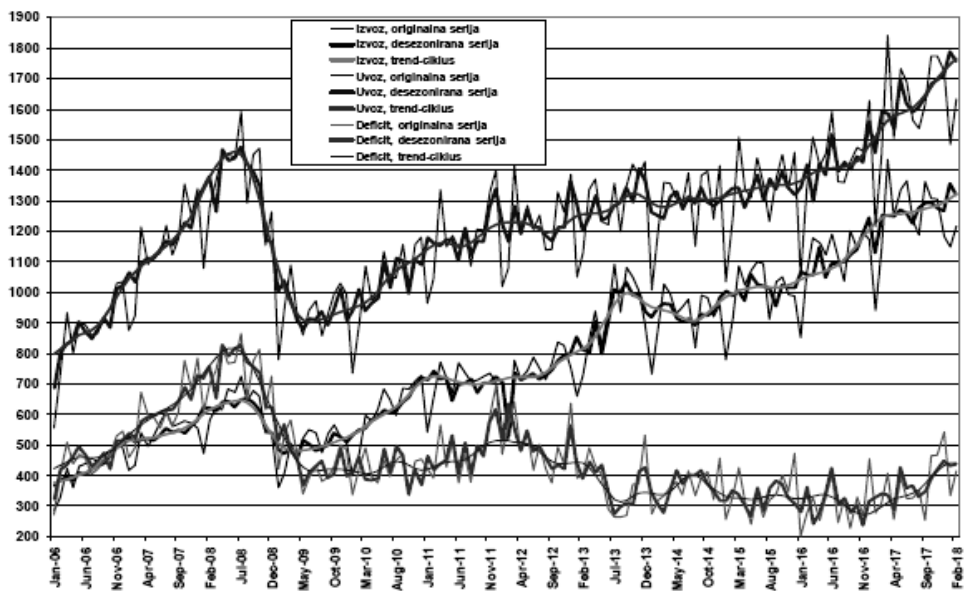
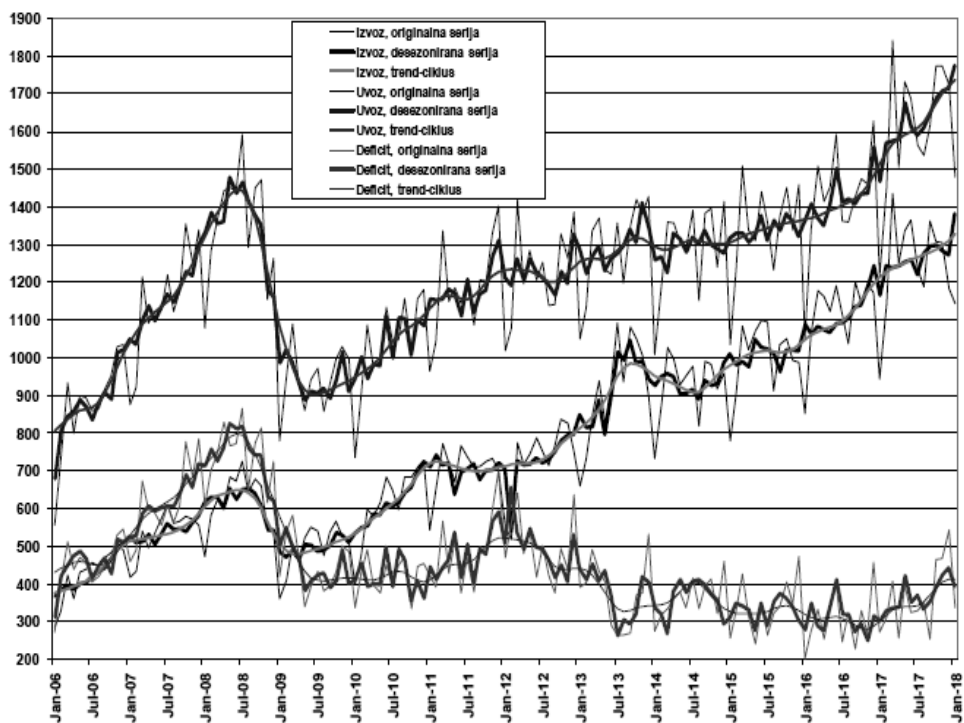

График 2. Месечна динамика раста извоза, увоза и робног дефицита Србије 2006-2018 (фебруар).

(износи у млн ЕУР; средња крива се односи на робни извоз)

Извор: МАТ, април 2018. (бр. 279).

Деветоструки раст робног извоза од 2000. је свакако импозантан, али је остварен са врло ниске базе, тако да Србија у аполутном изразу има и даље веома мали извоз. Тренутни депресијацијски талас (јачање реалног курса динара) може се одразити на успоравање раст извоза, док су супротном смеру делује опоравак у Еврозони. Омогућавање поново јаче реалне апресијације динара, као у периоду 2010-13. и 2015-18. било би штетно за (нето) извоз и одрживи економски раст.⁶ Наиме, утицај курса на домаћи извоз реперкутује се кроз стандардни модел, који се своди на могућност да се реалном депресијацијом домаће валуте подстакну извозници (услед виших цена у динарима) да више извозе због повећане конкурентности на ино-тржиштима (увоз у случају депресијације националне монете постаје скупљи изражено у динарима, те увозна роба самим тим постаје мање конкурентна на домаћем тржишту и то услед реално мање куповне моћи потрошача у Србији или услед конкурентније домаће робе). У односу на просек 2012. реални билатерни курс према евр у апресирио је за око 10% (гледајући први квартал 2018.) што отежава додатно унапређење спољнотрговинског биланса.⁷

Логично питање је да ли је реално очекивати снажнији пораст извоза у наредним годинама и да ли би Србија могла пратити пут успешних земаља у транзицији (сада чланова ЕУ) које су у последњим деценијама оствариле значајан пораст извоза, посебно у ЕУ, уз драстично унапређење његове структуре (преоријентација на производе више фазе прераде). Удео извоза у ЕУ у укупног домаћој спољнотрговинској размени је од 2000. до 2017. снажно порастао (са нешто изнад две петине на скоро две трећине), али то је последица три проширења ЕУ, а не стварног раста учешћа размене Србије и ЕУ.⁸ Јасно је да ово последица релативно високог раста укупне размене Србије у протеклом делу 21. века, али се ипак мора нагласити да се не може говорити о трговинској преоријентацији ка развијеним земљама, што је била тенденција карактеристична за напредније земље у транзицији, садашње чланове ЕУ (мада, ваља имати на уму да Србија, за разлику од тих земаља, није била доминантно упућена на СЕВ).

Охрабрује наставак солидног раста извоза у прва два месеца 2018. (13,8%), после нешто споријег раста од 12% током 2017. Током другог полугођа 2017. просечни месечни прираштаји тренда извоза износили су 0,5% месечно (а када се додају прва месеца 2018, они су се подигли на 0,6%). Оцењени просечни трендни прираштаји извоза у јануару и фебруару су достигли 1,1%. Нешто бржи раст увоза последњих месеци доводи до наставака раста екстерног дефицита. Међутим, праћењем тенденција укупног извоза и увоза не може се

⁶ На крају 2014. године курс динара се приближио равнотежном конкурентском нивоу.

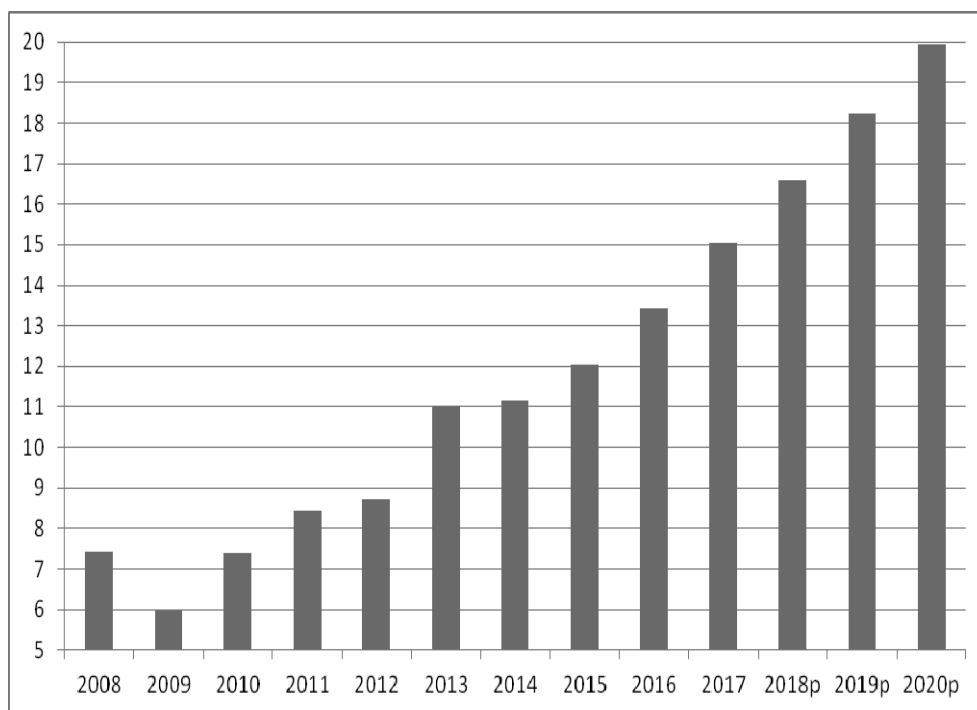
⁷ Министарство финансија Републике Србије, 2018. Текућа макроекономска кретања (9.3.2018). www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/tabele/2018%20februar/Tekuca%20makroekonomska%20kretanja.pdf

⁸ Наиме, ако укалкулишемо у укупан извоз и увоз и Црну Гору 2000. године, а онда од укупног извоза и увоза одуземо 12 нових чланица ЕУ добићемо пад удела размене ЕУ у укупној размени Србије. Учешће ЕУ15 у укупној извозу Србије је са 37% удела (са извозом у ЦГ у укупном извозу) 2000. опало на 35% 2009. Потом, истина, долази до благог пораста удела извоза у ову групуацију (ЕУ15), која тренутно чини скоро 41% домаћег извоза.

извући поуздан закључак о томе да ли ће се и у којој мери наставити продубљавање спољнотрговинске неравнотеже. Нешто боља слика може се добити увидом у структуру домаћег робног увоза. Наиме, када се увоз посматра по намени ЕУ, највише, за близу 28%, повећан је увоз интермедијарних производа и трајних производа за широку потрошњу. Увоз интермедијарних производа најбрже је растао и његов се раст убрзава: у односу на прошлогодишњи просек, највиши ниво у фебруару 2018. су достигли трендови увоза интермедијарних производа (12,8%) и увоза трајних производа за широку потрошњу (12,5%). И један и други тренд су у порасту од другог квартала 2016, с тим што је тренд увоза интермедијарних производа почео раст са нижег нивоа па је његов текући раст бржи (просечно 1,5% месечно) од раста увоза трајних производа за широку потрошњу (1% месечно). Пажњу привлачи прелазак тренда увоза капиталних производа од почетка прошле године у узлазни смер и то се не може повезати са увозом моторних возила који је био у паду и у целој 2017. и у паду је и на почетку ове године. И тај увоз и раст увоза интермедијарних производа могли би бити последица појачане инвестиционе активности. Генерално, дефицит спољнотрговинске размене има тенденцију повећавања и она је, када се има у виду структура повећавања вредности увоза, у значајној мери условљена растом инвестиција, што је свакако охрабрујућа тенденција, и са њом треба рачунати и у наредном периоду. Наравно, равнотежа у платном билансу мора се одржавати порастом извоза и стабилним капиталним приливом који ће покривати дефицит текућег платног биланса (МАТ, 2018б).

У складу са Фискалном стратегијом Владе Републике Србије (2017) очекује се знатан раста извоза наредних година. Наиме, са процењеним номиналним растом извоза од 10,3%, 9,9% и 9,4% (кориговани раст волумена извоза за инфлацију у Еврозони⁹) 2018-20. робни извоз би требало да достигне 20 милијарди евра у 2020. Негативни салдо робе и услуга (вишак увоза преко извоза) би требало да падне са 7,7% БДП на 6% 2020, док би дефицит платног биланса требало да се смањи на 3,9% у истом раздобљу. Такође, предвиђен је просечан реални раст БДП од 3,7%. зашта је, поред повећања учешћа инвестиција у БДП, кључан раст нето извоза. Учешће извоза роба и услуга у БДП у 2017. износило је 52,5% и очекује се да на крају трогодишњег периода пређе 57%. Уклањање баријера би требало да обезбеди широку дисперзију СДИ, које ће стимулативним мерама бити усмераване ка сектору разменљивих добара, односно извозно оријентисаним компанијама. Одрживост спољног дуга, екстерна ликвидност и солвентност биће обезбеђена истовременим смањењем удела дефицита робе и услуга и дефицита текућих трансакција у БДП на 6% и 3,9%, респективно, на крају 2020, процене су у Фискалној стратегији Владе Србије (2017).

⁹ Очекује се да ће извоз ће расти по просечној стопи од 8,4%, док је пројектовани просечни годишњи раст увоза 7%.

Графикон 3. Тенденције робног извоза Србије у периоду 2008-2020. (млрд. евра)
Извор: РЗС и пројекције из Фискалне стратегије Владе РС (2017).

У складу са подацима Министарства финансија (2018) дефицит текућих трансакција платног биланса, који се скоро дуплирао током 2017. (на 2,1 милијарду евра или 5,7% БДП), био је више него покривен нето приливом СДИ од 2,4 млрд. евра (годишњи раст од 27,1%) или 6,5% БДП-а. У 2017. отвореност економије, мерена као удео укупне спољне трговине у БДП-у, достигла је 113,7% БДП-а, а покривеност увоза робе и услуга извозом је износила 85,6%. Компарирајући са пред- кризним периодом, отвореност се повећала за око половину а покривеност за три петине. Удео Србије у светском извозу достигао је 0,1% (слично уделу у светској популацији), што значи да је грубо дуплиран гледајући 2006.¹⁰

Евентуално, високом извозном расту би требало да претходи снажан раст инвестиција у наредним годинама, али то није случај у садашњости (раст фиксних инвестиција у 2017. износио је 6%, што је добар резултат, али далеко од потребног) и мало је вероватно да ће се 2018. или 2019. догодити рапидне промене. Евентуални долазак неких велика приватна улагања усмерених на извоз у још увек је несигуран, али чак и када се то деси, ефекат на раст извоза у овој и наредној години не би могао бити значајан.

¹⁰ Министарство финансија Републике Србије, 2018. Текућа макроекономска кретања (9.3.2018). www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/tabele/2018%20februar/Tekuca%20makroekonomska%20kretanja.pdf

Закључна разматрања

Од 2000 до 2017. бележи се умерено структурно унапређење домаћег робног извоза, што се може видети кроз пораст удела производа виших фаза прераде. Факторска интензивност робног извоза унапређена је, али те промене нису у критичној мери побољшале структуру домаћег извоза и, самим тим, створиле услове за његов снажан дугорочан раст. Ниво квалитета српског робног извоза и даље знатно заостаје за земљама у ЕУ, а у нешто мањој мери и за економијама региона, односно окружења.

Структура српског извоза је неповољна, али је након Велике рецесије остварен извештај помак, нпр. кроз пад удела ресурсно интензивних производа.¹¹ Отежавајућа ствар за унапређење структуре извоза је релативно брз раст извоза који се онда добрим делом заснива на постојећим производима. Чак је и снажно побољшање структуре 2012-13, осим доласка 'Фиата', добрим делом било последица смањења удела метала у извозу услед снажног пада њихових цена на берзанским тржиштима тих година.

Међу производе „звезде” српског извоза спадају: моторна возила, каблови, гуме, електромотори и генератори, смрзнуто воће, равно ваљани производи од гвожђа или нелегираног челика, бакарне, рафиниране и легуре бакра, кукуруз, седишта и други делови за возила, лекови, хулахопке, цигарете, нафтни деривати, цеви и црева, пумпе за течности, намештај и делови, што је у складу са расположивошћу природних ресурса и ценом радне снаге. Оформљена структура домаћег извоза са високим уделом роба ниске додате вредности, не даје објективне шансе за његов знатније повећање.

Крах 1990-их, и тиме губитак потенцијалног БДП-а, кључан је разлог зашто Србија фактички није створила нове компаративне предности у међународној трговини. Додатни разлог је структура раста БДП до Велике рецесије 2008: изнад-пропорционална пораст бруто додате вредности остварен је у секторима као што су транспорт и телекомуникације, трговина и финансијске активности, који су опредељени на задовољења домаћег тржишта, дакле нису извозно оријентисани.

¹¹ О благом унапређењу структуре домаћег робног извоза, и његовог дела који иде у ЕУ, статистичке и економетријске анализе су радили, поред осталих, Мирослав Здравковић и Николић Горан.

Видети: Мирослав Здравковић, 2006. Степен сличности и комплементарности извозне понуде Србије са земљама Југоисточне Европе, земљама Централне Европе и увозном тражњом ЕУ, Пословна политика, окт. 2006, стр. 13-16.

Горан Николић, 2010, „Показатељи спољнотрговинске размене Србије са Европском унијом и светом”. Завод за уџбенике, Београд, 2010; стр. 280.

Goran Nikolić, 2013. „Is there a structural improvement in merchandise exports of Balkan countries in the period 2000-2012?” *Economic Annals*, Vol. LVIII, No. 196/January–March 2013, *Ekonomski fakultet*, Beograd. pp. 99-132.

<http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0013-3264/2013/0013-32641396099N.pdf>

Goran Nikolić, 2014, „Structural changes of Serbian Merchandise Exports 2000-2013”; *RIA*; 1153-1154/2014, str. 66-83. *IMPP*, Beograd, 2014.

Структура домаћег извоза показује кашњење за променама увозне тражње развијених земаља. Због тога се добар део повећања извоза након 2000. углавном ослањао на раније инсталиране капацитете, са неретко застарелом технологијом, тако да је за осетнији пораст вредност извоза било неопходно обезбедити знатније повећање физичког обима извоза (што је често доводило до губитака у пословању фирми). Разлози за то су ниска конкурентност домаћих извозника на иностраном тржишту, као и неприлагођености неценовних перформанса домаћег извоза.

Домаћи извоз отежава и релативно скуп превоз. Наиме, роба из Србије у свет још увек најчешће путује (и стиже) пругом (55%), чему је допринео и долазак 'Фиата', који користи деоницу Београд-Бар. Следи (знатно скупљи) друмски саобраћај (чак 36%); наиме, за извоз (и увоз) се све чешће користе камиони. Оно што је проблем да најјефтинији вид транспорта, бродски, има релативно мало учешће (од 9%) у укупном извозу (док је удео најскупљег превоза - авионског - симболичан). Иначе, од укупно превезене робе грубо се половина односи на превоз унутар Србије.¹²

Ипак, приватизација, односно реструктурирање домаће економије донело је и помаке на извозном плану. Интензивирање прилива СДИ, које су претходне године достигле чак 6,5% БДП-а, је ублажило несклад између нивоа домаће штедње и неопходности инвестирања, подигнута је ефикасност преузетих фирми и обезбеђен је трансфер технологије и know-how. Конкурентским притиском подигнут је ниво ефикасности у делатностима које су привукле стране компаније. Дуплирање извоза у односу на пред-кризну 2008. доминантно је заслуга доласка бројних страних компанија, које су извозно оријентисане, често снадбевајући компонентама управо домицилну компанију. Управо је тај извоз, базиран на мноштву предузећа средње величине са углавном страним власништвом, најквалитетнији и најстабилнији део нашег ино-пласмана.

Долазак страних компанија позитивно утиче и на домаће. Наиме, како домаће фирме често имају ограничене могућности приступа конкурентном међународном тржишту, оне све чешће користе већ развијене извозне канале (маркетиншке и дистрибутивне) мултинационалних компанија и постају њихови добављачи. У ситуацијама када јаз између страних инвеститора и домаћих фирми није исувише велики развијају се снажне вертикалне везе од стране фирме наниже ка локалној (локалне фирме преузимају улогу добављача, компоненташа, обављају грађевинске, транспортне и друге услуге). То што већина компанија са страним власништвом у Србији и даље има јаку увозну компоненту, јасно показује да постоји још простора за ангажовање домаћих кооперантских фирми (тј. да се Србија још није у значајнијој мери интегрисала у међународне производне мреже).

Јасно је да је Србији потребна нова стратегија развоја чији је главни задатак подизање нивоа инвестиција у БДП-у (2017: 18,5% БДП, што је око 4 процентна поена ниже од просека земаља окружења), где је главни 'мањак' код инвестиција домаћих, углавном малих и средњих предузећа. Ипак, без

¹² file:///C:/Users/goran/Downloads/Prevoz_putnika_i_robe.pdf

прилива страног капитала (пре свега, СДИ или концесионих кредита) неће моћи да се рачуна на значајније повећање робних потенцијала за извоз, имајући у виду високу извозну оријентисаност фирми са страних власништвом. Додатно, елементи циљане индустријске политике (делимична ‘реиндустријализација’) и примена секторских и стратегија на нивоу предузећа су неопходне да би се дао подстрек преласку на технолошки интензивније активности.

У условима ограничавања потрошње, извоз, уз инвестиције, мора постаи основни генератор економског раста и запошљавања. За остваривање раста од 3-4% годишње потребно је повећавати извоз у реалном износу за 8% годишње. На крају, без јасне извозне оријентације привреде и раста инвестиција, односно модернизовања индустрије, постоји опасност да Србија уђе у фазу још споријег привредног раста, са негативним последицама на износ просечних доходака и зарада.

Литература:

1. Das, Monica & Basu, Sudip (2011). EXPORT STRUCTURE AND ECONOMIC PERFORMANCE IN DEVELOPING COUNTRIES: EVIDENCE FROM NONPARAMETRIC METHODOLOGY. UNCTAD Blue Series Papers from United Nations Conference on Trade and Development. No 48.
2. IMF (2017). baza podataka (oktobar 2017.).
3. International Trade Centre (2018), Trade Map (Serbia).
4. МАКРОЕКОНОМСКЕ АНАЛИЗЕ И ТРЕНДОВИ, mart 2018. (br. 278).
5. МАКРОЕКОНОМСКЕ АНАЛИЗЕ И ТРЕНДОВИ, april 2018b. (br. 279).
6. Mayer, J. & Wood, A. (2011). South Asia’s Export Structure in a Comparative Perspective, *Oxford Development Studies*, Vol. 29, No. 1, 2001. pp. 9-10. Retrieved from: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/apcity/unpan002190.pdf> Accessed 12.10.2012.
7. Ministarstvo finansija Republike Srbije, 2018. Tekuća makroekonomska kretanja (6.2.2018). file:///D:/0000%202018/tekuca%20makroekonomska%20kretanja%20januar%202018.pdf
8. Ministarstvo finansija Republike Srbije, 2018. Tekuća makroekonomska kretanja (9.3.2018). www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/tabele/2018%20februar/Tekuca%20makroekonomska%20kretanja.pdf
9. Munkacsi, Z. (2011), Export structure and export specialisation in Central and Eastern European countries, *Budapest, Magyar Nemzeti Bank* 2009. http://english.mnb.hu/Root/Dokumentumtar/ENMNB/Kiadvanyok/mnben_muhelytanulmanyok/mnben_op_81/op_81.pdf Accessed 10.11.2012.
10. NBS (2018), Izveštaj o inflaciji, avgust 2018.
11. Nikolić, G. (2013). Tendency of exports technology structure and exports concentration in the Balkan economies 2000-2012, *Industrija*, 2013, 3, Ekonomski institut, Beograd. p. 7-24.
12. Nikolić Goran (2013b). „Is there a structural improvement in merchandise exports of Balkan countries in the period 2000-2012?” *Economic Annals*, Vol. LVIII, No. 196/January–March 2013, Ekonomski fakultet, Beograd. pp. 99-132. <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0013-3264/2013/0013-32641396099N.pdf>

13. Nikolić Goran (2014). „Structural changes of Serbian Merchandise Exports 2000-2013”; RIA; 1153-1154/2014, str. 66-83. IMPP, Beograd, 2014.
14. UN (2006), „Standard International Trade Classification (Revision 4)”, Department of Economic and Social Affairs, Statistics Division, UN, Statistical Papers Series M No. 34/Rev. 4, 2006. pp. X-XIII, 2-178. Retrieved from: <http://unstats.un.org/unsd/trade/sitc%20rev%204%20final.pdf>. Accessed 30.11.2012.
15. Wood, A. (1994). North-South Trade, Employment and Inequality: Changing Fortunes in a Skill-Driven World. Oxford: Clarendon Press.
16. Zdravković Miroslav (2006). „Stepen sličnosti i komplementarnosti izvozne ponude Srbije sa zemljama Jugoistočne Evrope, zemljama Centralne Evrope i uvoznom tražnjom EU”, Poslovna politika, oktobar 2006, str. 13-16.

DYNAMICS AND QUALITATIVE CHANGES OF SERBIAN EXPORTS IN THE PERIOD 2000-2017.

Summary: The paper analyzes the quantitative changes in the factor intensity of domestic merchandise exports through changes in the tendency of shares of skill-intensive manufactures in the period 2000-2017. We then monitored changes in the share of commodity groups in the two-digit and four-digit level of the HS Trade Classification (International Trade Center). We have calculated the dynamics of commodity exports over the last 17 years using a discrete average growth rate.

Since 2000, and especially since 2012, the factor intensity of commodity exports has improved, but these changes have not significantly improved the structure of domestic exports and, consequently, created the conditions for its strong long-term growth. The level of quality of Serbian merchandise exports continues to lag behind the countries of the EU, and to a lesser degree also for the economies of the region.

In the period 2000-2017 Serbia recorded very high growth rates of total exports (of as much as 13.8% annually), but this is, first of all, the result of a very low base. Nevertheless, Serbia still has very small exports, one of the lowest in Europe, even if it is per capita.

The eventual high export growth should be preceded by strong growth in investments in the coming years. It is necessary to have the transfer of modern technology, especially through FDI, in competitive sectors which would 'spread' export offer.

Key words: merchandise exports, skill-intensive manufactures, factor intensity, growth rate, merchandise group, Serbia, 2000-2017.